

הרב אליהו סלוביצ'יק

הרב אהרן יהושע צוקר* – הערות שוליים למאמרים באסיא

הגאון המופלא רבי אהרן יהושע צוקר שליט"א – גדול הידענים בספרות חז"ל בדורנו כתב אלפי הערות בשולי גליונות הספרים שבספרייתו הענפה.

בין אלפי הערות אלו נמצאו מספר הערות על שנים ממאמרי שפורסמו בחוברות אסיא עה-עו (2005) ופג-פד (2008).

ההערות צולמו ע"י מכון גנזים, שעל ידי פרויקט פרידברג לפרסום כתבי יד יהודיים, והם מוצגים בזה לקוראי אסיא כאשר הם ערוכים, מפוסקים ומצוינים עם תקציר נשוא כל הערה.

* הרב אהרן יהושע צוקר – גדול הידענים בספרות חז"ל בדורנו, אשר מילדותו הציב לעצמו יעד לדעת את התורה כולה במקורותיה ולהכיר את שלבי השתלשלותה. בצימאנו הרב מתמסר הוא בנחישות אחר כל בדיל מידע להשלים את ידיעותיו, כולל מקורות שגרעיניהם נאכלים וקליפתם נזרקים. רואה הוא לעצמו כחובה לדעת את כל דברי חז"ל על לשונם המקורית, ולשם כך בדק את כל שינויי הנוסחאות המצויים של מדרשי ההלכה, שני התלמודים, פירושי הראשונים וחקר אחר הנוסחאות היותר נכונות שלהם. חיבה יתירה נודעת לו לתורת הגאונים, שהם החוליה המקשרת בין חכמי התלמוד לראשונים שבאו אחריהם. בכישרונו הנדירים ובאישיותו המדהימה עבד לשחזר לעצמו את יסודות התורה שבעל פה, במשניות הקדומות ובמדרשי ההלכה הקדומים מבתי מדרושיהם של רבי ישמעאל ורבי עקיבא.

הרב צוקר חיבר כמה ספרים, היה מהעורכים הראשיים של מדור מקורות וצינונים ברמב"ם פרנקל, כתב עשרות מאמרים ומחקרים תורניים, והכול בעילום שם או תחת שם בדוי מתוך ענותנות ובוז לדברת בני תמותה. הרב צוקר ערך, הגיה והכין לדפוס כמה מספרי הקדמונים עם מדורי שינויי נוסחאות ומקורות וצינונים. גולת הכותרת של יצירותיו הוא ספר תורת כהנים (ברייטא דר"י, ויקרא-שמיני) מתוקנת ומוגהת היטב עם מדור שנו"ס ופירושי גדולי הראשונים מוגהים ומתוקנים.

לדאבון כל לב חלה הרב צוקר לפני כארבע שנים ושכח תלמודו. בני משפחתו מבקשים לשמר מה שאפשר מתורתו הכתובה, להרביץ דרכם תורה ולהפיץ ממעיינותיו חוצה. כצעד ראשון הוצע לצלם את ספרייתו הפרטית על עשרות אלפי הערותיו בשולי הגליונות, ואפריון נמטיה למכון גנזים אשר תחת פרויקט פרידברג לפרסום כתבי יד יהודיים מהגניזה הקהירית, שלקחו את המלאכה על שכמם לצלם בצילום דיגיטלי איכותי את כל ספריו ולהנגיש אותם לכל דורש תורה ומבקש חכמה. זוהי הזדמנות לפנות לשומעי לקחו שהיו אתו בקשר בכתובים, להמציא למשפחה העתק מרשימותיו שאשר בידם, כדי שיוכלו לצרפם לספרייה הדיגיטלית שמתכוונים להקים.

חובת הכרת הטוב לי להרב צוקר שהיה עבורי עמוד תמך, עת נחשפתי לעושר שבמחקר התלמודי.

א. הערות למאמר "רפואה חילופית / מיסטית בהלכה"¹

במאמר נטען, שהויכוח הקיים כיום על רפואה אלטרנטיבית, הוא למעשה ויכוח בין הממסד המדעי השולל אותה, לבין תפיסות של גופים לא מוסדים והמון עדויות עממיות לא מבוקרות שמאמצות אותן ומאמינות בהן. ויכוח דומה, נטען במאמר, נמצא כבר אצל קדמוננו, כאשר הרמב"ם סמך ידו על הרפואה המדעית של זמנו, וקרא תיגר על סיפורים רפואיים שלא תואמו את התיאוריה הרפואית המדעית המקובלת, או כאשר לא עברו ביקורת מדעית קפדנית.

לעומת זאת הרשב"א קרא תיגר על שלמות הידיעה כביכול של היוונים בתורת הרפואה, ונטה לקבל סיפורים עממיים ברפואה.

הרב צוקר רשם בשולי הגיליון שבראש המאמר:

יש כאן התעלמות כל שהיא ממה שהרמב"ם חולק² על אבוקרט וגאלינוס בכמה פרטים ורואם³ כמטעים וכו'.⁴ אלא שכפיה"נ [שרמב"ם] סבר שכל שהפרטים מצטרפים לתמונה שלמה הבא להוסיף עליה עליו הראיה, ורשב"א ס"ל שעדיין צריך ראיה שהתמונה שלמה ובדבר זה ר' אבא מארי לא כרשב"א ולא כרמב"ם דו"ק.

כוונתו לבקר את גישתו של בעל המאמר שנקט בגישה המקובלת בחקר ההיסטוריה.

מבחינה עובדתית קיים ויכוח בין הרמב"ם לרשב"א האם לסמוך על ידיעת הטבע של היוונים הקלאסיים, ובעוד שבעל המאמר רואה בה ויכוח אידיאולוגי ביחס לחכמי הטבע (כלשונו שם: "הרמב"ם דבק בחכמי יוון. הרשב"א יודע שחכמתם מוגבלת שהרי שונים הם מדעת התורה"), טוען הרב צוקר שיש לצמצם את הויכוח לעניין מקומי. כולי עלמא לא פליגי שישנם טעויות בדברי היוונים, אלא שהרמב"ם ראה אחדות בטעויות שנמצאו אצל היוונים, ולכן עדיין נשמרת עיקרי תורתם. לרשב"א הייתה רשימה מבוזרת של דברים שנעלמו מהיוונים, ולכן מבחינתו היוונים אין להם תפיסה נכונה של המציאות.

1. המאמר פורסם באסיא עה-עו, עמ' 33-49 (2005), והוא זמין בקישור שלהלן:
<https://www.medethics.org.il/article/בהלכה>

2. ההדגשה במקור.

3. = הרמב"ם.

4. ראה סדרת הספרים 'רמב"ם כתבים רפואיים' של מוסד הרב קוק בהקדמות ובמובאות.

ב. למאמר "אבל אתה למד להבין ולהורות"⁵

במאמר נטען שההיתר 'להבין ולהורות' נאמר במקור ללימוד דרכי הכישוף והורחב על ידי חז"ל לעשיית כישוף, לעשיית צורות חמה ולבונה, להגות את השם באותיותיו ועוד. במאמר הועלה פרשנות שהצד השווה שבהם הוא העיסוק בלימוד ורכישת ידע והרעיון הוא שהדעת לא הוגבלה. וכך רשם הרב צוקר בשולי הגיליון:

- הושמט כאן דעת מאירי (סנהדרין סג, ב) דעל איסור לא ישמע על פיך (שמות כג, יג) ג"כ יש היתר דלהבין ולהורות.
 - וברעת תוס' יש לדון שהרי על מרקוליס הקשו (עבודה זרה נ, א ד"ה אבני), ועל השמות שבפרק קמא דעבודה זרה ואפרודיטי (ע"ז מד, ב ועוד) שתקו, ולכאורה מתוך כך שבדיני עבודה זרה ס"ל נמי היתר דלהבין ולהורות, ובמרקוליס שהובא גם לסימן כמגדלים בב"מ (כה, ב) ועוד, קשיא להו.
 - אמנם בעל יחוסי תנאים ואמוראים הוקשה לו גם הנך דפרק קמא דעבודה זרה, ותיירץ ששינו לגנאי, ולדידיה קשיא לכאורה הך דאפרודיטי וצ"ת.
 - בעניין עשיית כשפים לינצל מהם יש לעיין גם ברי"ד ורי"א ז בסנהדרין (ברי"ד, דף סז, ב ד"ה ר' ינאי וראה שם סו, א ד"ה ת"ר. ובריא"ז פ"ז ה"ד אות ו).
 - הרמב"ם [לא]⁶ מעתיק אפרוטידי וצריך בירור ולא נפנית.
- במאמר יש התייחסות על כך ששכיח הוא בתלמוד שתוך כדי משא ומתן בעניין מסוים מביאה הגמרא פסוק או דרש העוסקים בעניין שונה כדי ללמוד ממנו על העניין הנידון מבלי להסביר את אופן הלימוד משם. בין השאר צוין לתוס' שבת מח, ב שכותב: "ואע"ג דהאי קרא לא לגבי טומאה כתיב אלא לגבי הגעלה וכו' אם אינו ענין להגעלה תנהו לענין טומאה". על כך רשם הרב צוקר:
- לא שייך לכאן וכמובן אם מביאים כאלו אפשר להביא יותר מתוך דברי התלמוד עצמו.

5. פורסם באסיא פג-פד, עמ' 28-49 (2008) והוא זמין בקישור שלהלן:

<https://www.medethics.org.il/article/להורות-אבל-אתה-למד-להבין->

ולהורות.

6. כך נראה לתקן והכוונה לרמב"ם בפ"ז מהלכות ע"ז ה"ח שהוא מדבר על אפרוטידי של המשנה, ואינה מזכירה בשם. והלא דעת הרמב"ם להתיר 'כדי להבין ולהורות'?

כוונתו, שהמושג "אם אינו עניין" הוא תחום אחר לחלוטין, ואם כבר, יש להביא מהתלמוד עצמו. והצדק כמובן אתו.